

■ Nərgiz Cabbarlı

Bu qarışıq, problemlərlə dolu həyatımızda planlaşdırıb yazmaq istədiyimiz, amma yazmağa imkan, zaman, bəzən hətta mənəvi güc tapa bilmədiyimiz nə qədər yazı var. Siyahısı qeyd dəftərimizdə, oxuduğumuz kitablar masamızın üzərində, düşüncələr isə beynimizdə bir-biri ilə iç-içə yazılacağı günü gözləyə-gözləyə qalıb... Nəhayət ki, mən belə yazıların birindən qurtulmaq qərarına gəldim. (Deyilmiş söz qurtulmuşdur axı həm də!) “Gecikmiş yazılar” silsiləsindən ilk məqaləm Təranə Vahid haqqındadır...

Bir neçə müddət öncə bəsit, sıradan, konflikti üzde olan hadisələrin ün-

vanına çevrilən müasir hekayələr, nəsr nümunələri, zənginlikdən uzaq, obrazlılıqdan kənar mətn “dilləri” arasında dolaşmaqda ikən maraqlı bir hekayə diqqətimi çəkmişdi. Sonra da müəllifin digər əsərlərini aramağa, oxumağa, yaradıcılığını izləməyə vadar etmişdi məni. Əlbəttə, bu marağa dəstək verən əsas cəhətlərdən biri də müəllif ətrafında süni ajiotajın olmaması idi. Nəticədə, oxuduğum hekayələrinin böyük əksəriyyəti özüm üçün son zamanlar kəşf etdiyim (əminəm ki, bu kəşfi edən yeganə oxucu deyiləm!) ikinci yazıçının (birincisi isə Mübariz Ören idi!) imzasını hər zaman axtaracağım, maraq dairəmdə qalacaq yazıçılar sırasına yazdı: istedadlı nasir kimi!

Bu müəllifin əsərlərində fərqli olan nə idi?

Əvvəla, Təranə Vahidin yazdığı hekayələr sıradan həyat hadisələri üzərində qurulmur (sadə insanların həyatından bəhs etsə də, onlar öz-özlüyündə fərqli və qeyri-adi). Hər birində simvolik-metaforik mənalandırmalar mövcuddur. Təsvir və təhkiyənin axını üçün elə bir rəqərs və elə bir mövqə seçilir ki, müəllif (təhkiyəçi), ümumiyyətlə, yaddan çıxır, unudulur. Bəzi anlarda var olduğu yada salınsa da (müəyyən intonasiya fərqi, hadisələrin gedişatına müdaxilədə, bürü-zə verilən münasibətdə və s.), əminəm ki, bu, istənmədən, fərqi olmadan baş verir, həmçinin təcrübə, püxtələşmə əsasında hekayədən-hekayəyə keçib gedəcək qüsurdur. Çünki çox epizodik hallarda müşahidə edilir.

Təranənin hekayələrində (müasir nəsr nümunələrinin əksəriyyətindən fərqli olaraq) hadisənin, əhvalatın nəqli deyil əsas olan. Bədii fakta çevrilən hissə, duyğunun, yaşantının özüdür... Ən vacibi də budur ki, mətnə qurulan hər sığınatın yaratdığı zahirə təəssürat altında böyük mənalar gizləyir. Yəni onsuz da, sıradan olmayan hadisənin arxasında onun özündən də dərin, mənalı bir mahiyyət dayanır...

İkincisi, Təranə heç bir fikri, heç

bir hadisəni birbaşa ifadə və təsvir etmir. Onun nasir kimi ən üstün xüsusiyyətlərindən biri də budur. Söz, ifadə ilə yaradılması təəssüratları hadisələr, situasiyalar özü “oynayır” və “göstərir”. Sanki müəllif demək istediklərini bütün rəngləri, incəlikləri, səsi, detalları, hətta konturları ilə birlikdə nümayiş etdirir. Buna “göz önündə yadadır” da deyə bilərik. Məsələn, “Durna adam” hekayəsinin qəhrəmanı olan Əlif kişinin nə yaşantıları, nə duyğuları müəllif təhkiyəsində detallı təsvirə gətirilmir. Yazıçı xüsusi cəba sərf edərək qəhrəmanını anlatmağa çalışır. Sadəcə, hansısa “həyat faktı”nı göstərir. Amma hadisənin, faktın özü elə ustalıqla verilir ki, qoca kişinin durnaya çevrilib uçaşının, yaddaşının - “sərhədin sərhədi”ni keçə bilməyərək” geri qayıtmasının səbəbi, nəvənin bir kəlməsi ilə verdiyi ağırlı mesaj, həyatda qalan əl ağacı detallı ayrı-ayrılıqda çox əhəmiyyətli mətləbləri açıqlamaqla bərabər, “böyük hadisə”ni yarada bilir.

Əsərdə Əlifin durnaya çevrilmək istəyinin səbəbi ilk baxışda aydınlaşmır. Arzu təbii qarşılasa da (kimin ağılından keçməz ki, belə bir istək? Ən azından, sadə bir məqsədlə - olduğu

metaforik-simvolik mənalandırma demədim. Əsərin qəhrəmanı Durna adam (Təranə Vahid!) üçün vətən yaddaşdır, vətən “Mən”dir, yaşadığın zaman və məkandır, “sümüyü sürmə olmuş anasının” xatirəsidir...

Hekayədə daha bir incə məqam (mətləb!) vurğulanır: varlığı ilə diqqət çəkməyən birinin yoxluğu ilə diqqət çəkməsi... İnsan itirdikdən sonra dəyər verir, itirildikdən sonra dəyərə minir... Əslində, getmək istəyinin mahiyyətində də elə bu durmurmu? Həqiqətən də, İnsanın yoxluğu ona çox şey qazandırır bilər, bir şərtlə ki, Durna adam kimi geri qayıdışı olsun. Çünki geri qayıdanda “durnaya çevrilmiş ata” daha böyük diqqətlə qarşılaşır. Ən azından, toxunulmadan (incildikdən!) həyatda dolaşa bilər.

Təranə Vahidin yazı üslubu ifadə və təsvir zənginliyi ilə fərqlənir. Bu zənginlik yazıçının hekayələrindəki təsvirləri daha təsirli edir. “Durna qatarının qaqqıldasa-qaqqıldasa kəndin, həm də elə payızın üstündən ötür keçməsi”, “Payızın alabəzək qanadını kəndin üstünə sərməsi”, “Gödək payız gününün dağın dalına keçib itməsi” kimi ifadələr elə bir intonasiyaya, təsvir

yükünə, görüntü yaratmaq gücünə malikdir ki, bu lakonikliyin, yığcamlığın yaratdığını ifadə etmək üçün, bəlkə də, başqa bir nasirə abzaslar gerek ola bilərdi...

O, rəngin səsini, səsini isə rəngini duyan yazıçıdır. Bizim “rəngli”, “səslı” yazan nasirlərimiz də var, şairlərimiz də. Amma Təranəni fərqləndirən məhz budur. Çünki müəllifin görmə bucağı, duyumu, ifadə və təsvir imkanları buna şərait yaradır. “Ay işığında ağ-qara səslər eşidib yere endi...” Bu mətnə durna səsi də duyulur, o səs rəngi də seziilir. Hətta bunu görməyənlər belə, zülmət qaranlıq içində ağaran durnaların görüntüsündə o səsi çox böyük asanlıqla tapa bilər.

Təranənin təsvirləri də qeyri-adi, təsvir və ifadə metodları da... O bəzən təbəssümdə, deyilmiş kəlmədə, yaşanan əhvalda elə bir dəqiq çalar görüb yaza bilər ki, bu, başqa birinin ağlına gəlməz: “Cəmonun dilindən it-burnu çiçəkləri kimi ağ kəlmələr tökülürdi. Mənası da belə olardı ki, darıxma, indi səni ağ yuxularına büküb gəldiyin yere göndərəcəyik. Bilir ki, günahsızsan, elə gəldiyin kimi tərtəmiş-sən, vicdanına toz qonmayıb, ruhun yaranımayıb, Tanrı canını alıb, amma səndən əlini üzməyib, kənd buna şahiddir. Bu yerdə bütün kənd qıyaya çəkib “şahidlik!” - deyərtilər. Elə içdən qışqırdılar ki, ölünün üzünə təbəssüm qonardı” (“Dəfn nəğmələri”).

İtburu çiçəyi kimi ağ kəlmələrlə, ağ yuxular və ölünün üzünə qonan (ağı!) təbəssüm ölüyə (oxucuya!) rahatlıq gətirir. Ən əsası da, ölümü adi, qanunauyğun hal kimi sakitcə qarşılanmasını şərtləndirir. (Ümumiyyətlə, ölümə aqıl münasibət onun bir çox hekayələrinə xasdır. Məsələn, “Aşxamüstü” hekayəsi... Təranə Vahid digər əsərlərində olduğu-tək burada da həyatın iki nöqtə arasında olduğunu xatırladır. Kənddəki üç yoldan - üçüncü hər zaman yaddan çıxarılan, kol-kos basmış qəbiristanlıq yolundan bəhs edir. Unudulan, yalnız dünyasını dəyişən biri

olanda yada düşən, amma elə həmin gündə yaddan çıxan o yol insanın ölümlü olmasını unuduğuna işarədir. Əslində, bulaq başı, üzümlük və qəbiristanlıq yolları insan həyatının əvvəli, ortası və sonunu simvolizə edir. Unudulmuş, yada düşməyən, yalnız ölüm anında xatırladığımız və tez də unuduğumuz yol bu hekayədə “unutma!” mesajını verir, həm də belə bir əminliklə: onsuz da, unudacaqsınız! Çünki o kənd də unudur. Özü də elə həmin axşam. Kəndin üstünə çökən axşam sakitliyi ilə birgə...)

Təranə dilin incə çalarlarını da, zərifliyini də, gücünü də duyan nasirdir. Hər birindən ayrı-ayrılıqda hansı məqamda yararlanmaq mümkündür - bunu dəqiq görür. (Hərdən dilində “Gecə qara çarşabını şəhərin üstünə atmışdı” (“Asan xidmət”) kimi tanış, çox işlənmiş ifadələrə də rast gəldim. Amma bu, nadir hallardan idi ki, ümumi təəssüratı qətiyyətlə dəyişmədi). Hətta insan ruhunun, hadisənin - yaşantının ovqatı ilə təbiət, mənzərə və təbiət hadisəsi arasında elə bir harmonik məqamı tutmağa nail olur ki, bu harmoniyanın içərisində nəyin önə keçdiyini - təbiət hadisəsininmi, insan faciəsininmi

mi - dəqiqləşdirməkdə çətinlik çəkir-sən. Məsələn, “Göy üzünə qanamışdı” hekayəsinin qəhrəmanının əlindəki qanla yağışdan əvvəl qızarmış səmanın çox uğurlu uyumu və təsviri vasitəsilə o, təbiət hadisəsi ilə insan faciəsi (hadisəsi!) arasında uğurlu bir keçid (eyni zamanda da mahiyyət eyniliyi) yarada bilər. Hətta Səfinin əlindəki qan haqqında söz açılmadığı məqamlarda belə səmanın qan qırmızı rənginin təsiri, yağışın təsvirinin yaratdığı ovqat altında haradansa qırmızılığı ilə birgə qan “sızacağı”ni” gözləməyə başlayırsan... “Səfi yaşlı adamlar kimi əlini üzünə çəkib salavat çəkmək istəyəndə ovcundan isti, nəmiş qan qoxusu gəl-di. Eyməndi, əlini tez geri çəkdi. Yerin-göyün kişnərtisindən yaddaşı indi macal tapıb üstünə qayıdırdı. Yox, qayıtmırdı, iri qırxayaq kimi yaddaşı üstünə yeridikcə qırmızı rəngli hadisələr kələf kimi bir-birinə dolaşırdı”. Sən demə, bayaqdan göy üzünü bürüyən yağışöncəsi qızartı əldəki qanın əksi imiş... Bunun ildırım çaxmasına bənzəyən ani, gözlənilməz dərk Səfini baş götürüb qaçmağa - özündən, hədsədən, törətdiyi əməldən uzaqlaşmağa doğru “itələyir”... Və ən əhəmiyyətli budur ki, oxucu da bu “qaçış”ın bir parçasına çevrilir. Ruhunu itmiş (ruhi xəstə) birinin arzusu ilə yuvarlanacağı uçuşu arasında çabalaması elə bir uğurla oxucuya ötürülür ki, sən də o qırmızılıqla Səfinin “at arzusu”nun ağıllığı arasında çırpınaraq qəhrəmanın yaşadığı çaşqınlığı, sıxıntını, “itkinliyi”, “özünü (ruhunu) arama” “prosesini” onunla birlikdə keçir-sən.

Onu da deyim ki, kiçik bir hekayədə yaradılmış bu obraz nəsrimizdə olan və yaddaşlara köçə biləcək maraqlı, yadda qalan obrazlardan biridir.

Bu hekayədə baş verən hadisənin özü böyük bir insan faciəsini əks etdirir. Həm də bir insanın deyil - ananın, atanın və oğulun faciəsini...

Davamı səhifə 20-də

Əvvəli səhifə 19-da

Hər biri ayr-ayrılıqda dəhşətli, təsirli-dir. Səfinin - ruhunu itirmiş adamın yadda-ş, açılan-qapanan şüuru, etdiyi əməlin qı-riq-qırıq (qəhrəmanın yaddaşında boy ver-di-yi kimi), hissə-hissə işıqlandırılması baş verən faciənin təəssüratını, ruhunu, qoxu-sunu, rəngini dəqiq əks etdirir.

Müsaibələrinin birində Təranə: “Mən o qəhrəmanlara qoşulur, onların həyatını yaşayırəm”, - deyirdi. Əslində, deməse də olardı. Çünki yazdığı yazılarda bu o dərə-cədə aydın hiss edilir.

Təranə Vahid o qələm sahiblərindən-dir ki, hər zərrəciyi, canlılı - təkə insanı deyil - danışdıra, onun cildində, onun ru-hunda ola, o ruhdan dünyaya boylana bilir və bu boylanma yazıçı üçün böyük əhə-miyyət daşıyan bacarıqdır. Məsələn, o, bir ağacın ağrısını, yaşantısını, faciəsi ilə təsvir edir ki, heyrətlənməyə bilmirsən. Ən əsas da bunun üçün gözlənilməz ifadə döngələrindən istifadə etdiyindən təəssü-rat silinməz olur. “Qorxu çiçəkləri” hekayə-sində bağbanın “bir xeyli əlləşdikdən son-ra məftilləri açdı, bununla sanki həm də ömrünün səksəninci baharının qapısını itələyib içəri keçdi”... yazan müəllif insan-

zərredir... Bu hekayədə Təranə çevrilmək istəyinin səbəblərini belə açıqlayır: “Toz ol-maq üçün həyat səni dəyirmanda buğda dənəsi kimi əzməlidir, insanlar səni bilə-rəkdən sındırmalıdır, haqqı çatmayan haq-qını yeməlidir, sənə məxsus olanı kimse qamarlayıb əlindən almalıdır, ən yaxın dos-tun gözünün içinə baxa-baxa sənə xəyanət etməlidir...” Bütün bunlar baş verməlidir ki, sən insanlıqdan qaçıb toz dənəsi olmaq fikrinə düşəsən....

Onun qəhrəmanının çevrilərək qaçdı-ğı, üz tutduğu cəmiyyət arzulanan cəmi-yetdir: “Qorxulu şeylərdən xəbərsiz adam-lar Yer üzündə heç kimin görmədiyi rəng-li, ətirli yuxular görərdilər. Görərdilər ki, ağ atlar çəməndə otlayır, qartallar havada uçuşur, qəddi əyilmiş bir ağaca cavan pöhrələr dayaq verir, parəbüzənlər, rəngli kəpənekler havada “Yallı” gedir, bütün bağılı qapılar gec-tez xeyirin əliylə açılır...” (“Dəfn nəğmələri”)

Təranə Vahid kolorit yaratmağı, daha dəqiqi, koloriti ötürməyi gözəl bacarır. Bir kəndin yaşam tərzinin, insanların, xə-rakterlərinin koloritini vermək üçün bəzən bircə cümləsi belə bəs edir. Məsələn, “Dəfn nəğmələri” hekayəsində olduğu ki-mi: “Kəndin ayağında Əmir kişi asqıranda

tin çox böyük problemlərinin çox sadə həll yolları açıqlanır. Bəzən cəmiyyətdə bu cür problemlərin həllinə istiqamətlənmiş bö-yük-böyük “işlər” görməyə çalışırlar. Hal-buki söhbət bəzən adi insan qayğısından, diqqətindən gedir. Məsələn, “İntihar” he-kayəsində bu addımı atmağa çalışan bir gəncdən söhbət açılır: “İndi hər şey hazır idi: kəndir də, kətil də, tavandakı tir də”... Sevdidiyi qızın toy günündə içindəki ağrı-dan xilas intiharda görən bir gəncin “Hə-şimin çilli qızı” ilə qarşılaşması, “O qız nə qızdı ki, ondan ötürün pis olursan”... kimi sadəlöhv bir təsəllini əsltməsi, “sənnən elə xoşum gəlir ki”... etirafı ilə “kəllə-kəllə-yə gəlməsi” bir ölüm hadisəsinin qarşısını alır, eyni zamanda da oxucuya çox dəqiq və əhəmiyyətli bir mesaj verir: insanın in-sana diqqəti, bir anlıq qayğısı belə böyük faciələrin qarşısını almaq gücündədir. Cə-miyyətdə intihar faktı o səbəbdən artır ki, insanlar arasındakı “Həşimin çilli qızı” sə-viyyəsində və sadəliyində olan ünsiyyət, münasibət, doğmalığ yoxa çıxıb.

Eyni sosial mesaj “Quş dili” hekayə-sində də var. Təbiətin, canlıların, cansızla-rın belə diləni bilən, hiss edən qəhrəman insanları deyil, təbiəti duyur: “Dənizin özü-nə necə layla çalığını eşidib mat qalır...” ,

Çevrilmə istəyi, “kiçik” qəhrəmanlar və ya az sözlə böyük həqiqətlərin ifadəsi

la təbiət - bu məqamda ağac - arasındakı ruhsal bağlılığı dəqiq ifadə edir. Bu bağlı-lığın və təmasın təsviri ilə canlı verilir ki, bunu, az qala, cismilə, əzanla duyursan: “Bu isti sözlər armud ağacının budanan qollarının ağrısını unutturdu”. Hekayədə ifadə edilən əsas fikir isə “Təbiətin istəklə-rinə, qanunlarına qarşı çıxmaq mümkün deyil” düşüncəsidir. Çünki arvadının “ölü-mün cəngindən qoparıb aldığı” bağban da, bağbanın əlində balta üstünə yeriyərək çi-çəkləməyə vadar etdiyi ağac da təbiət qa-nunlarına qarşı durmağa çalışdıqları üçün məhv olurlar. Axı ölümün (talenin, yazının, təbiətin!) qarşısına keçmək mümkün deyil!

Təranəni fərqli edən xüsusiyyətlərdən biri də yaratdığı, əsəri üçün obyekt seçdi-yi obrazlardır: zahirən kiçik, sıradan, ma-hiyyət və keyfiyyət etibarilə fərqli, qeyri-adi və ən əsası da, insanın qaçış, qurtul-ma və çevrilmə arzusunun meydana çıxar-dığı obrazlar: qarışqa, durna adam, toz də-nəsi, sərcə...

Ümumiyyətlə, “çevrilmə” Təranənin yazıları üçün xarakterikdir. Hər birinin də öz səbəbi, öz haqqazandırması var. Durna adam da, toz dənəsi də, qarışqa da fərqli obrazlara girmiş darıxan, boğulan, dərk edilməyən, qurtulmağa çalışan, ruhuna azadlıq istəyən insanlardır. Və bunu hiss etməmək, özünü o toz dənəciyinin, o qa-rışqanın, o Durna adamın cildində - ruhun-da görməmək mümkün deyil. Amma bu çevrilmə (məsələn, Kafkadakı kimi) insana darıxdırıcılıq, sıxıntı, əzab deyil, rahatlıq, qurtuluş, işıqlı azadlıq gətirir. İçində çox ağırli mətləbləri və mənalı daşısa da... Burada böyük məqsədlər, arzular yaşada-raq içində olduğu cəmiyyətdə özünü tap-mayan insandan söhbət getmir. Qətiyyən! Bu hekayələrdə sadə, səmimi, dürüst və sıradan mühit istəyib onu tapmayan, yaşa-dığı cəmiyyətdə susmaq məcburiyyətində qaldığı üçün çevrilmək arzusuna düşən in-sanlardan söhbət açılır: “Parkda qoca, arıq bir kişinin çiyinə qonuram... Allah, bu ki-şinin fikirləri nə qədər qarışıqdır, bu insan nə qədər yüklüdür? Qulağının dibində var gücümle bağırıram ki, ay evi tikilmiş, tez ol, canın qurtarsın bu lazımsız yüklərdən... ki-şi eşitmir. Yadıma düşür ki, qorxu hissi ki-mi səsimi də itirmişəm. Guya adam olanda səsimi kim eşidirdi ki?” (“Mən toz dənəsi-yəm” hekayəsindən)... Göründüyü kimi, təsvir edilən toz dənəsi ilə çiyinə qondu-ğu “yüklü insan”la eyni yükü daşıyan bir

kəndin yuxarısında Ədil kişi qımışa-qımı-şa “öz başını ye” - deyərdi. Ya da kəndin yuxarısında Pile Lətif tütəyini püfləyib “Çoban-bayatı” çalanda, kəndin ayağında Tutu arvad yaylığının ucuyla gözünün ya-şını silib “Ürəyinə qurvan olum, a Lətif, bi-zi qırır batırdın” - deyib köks ötürərdi”.

Fikir verin, burada insan sadəliyindən başqa, ərqli zarafatın da, kövrəkliyin də, evləri iç-içə, qoyun-qoyuna, insanları ruh, məkan, şərait doğması olan kəndin kiçikli-yinin - məkan darlığının, deməli, ünsiyyət səmimiyyətinin dəqiq konturları verilir. Ko-loriti ilə birgə... Müəllifin arzuladığı məhz bu doğmalığ, bu yaxınlıqdır, əslində.

Bəzən müasir nəsrimizdə müasir cə-miyyətimizi, onun problemlərini aramaq meylləri müşahidə edilir. Təranə Vahid cə-miyyətin sosial problemlərini əsərlərində uğurlu bir şəkildə qabarda bilir. Lakin bu-nu əsasən mövcud problemləri fərqli müs-təvilərə ötürməklə edir. O bütün qəhrə-manlarının - hətta ən kiçiyinin belə vasitə-silə arzulanan gücü, məğlubiyyətin labüd olduğu yerlərdə belə mübarizənin vacibli-yini görməyə və göstərməyə çalışır. Onun nəzərində Qarışqa belə güc mücəssiməsi ola bilir. Zəhməti, əziyyəti, azadlığa çı-xmaq istəyi, apardığı mübarizənin nəticə-sizliyi ilə birlikdə istəyinə doğru can atdığı üçün yenə də qəhrəmandır: “O tezliklə baş-şa düşdü ki, burdakı qarışqalar ümidlərini çoxdan torpağa tapşırırlar. O bunları dü-şündürdü ki, yanından keçən qoca, əldən düşmüş qarışqanın pıçılığını eşitdi: “Tale-yi ilə barışanı Tanrı xilas edə bilməz” (“Qarışqa təqvimi”). Azadlıq istəyini “Qa-rışqa təqvimi” ilə obrazlaşdırmağa çalış-ması, əslində, hər bir belə istəyin nə qədər böyük zəhmət və çəba hesabına reallaşa biləcəyinə edilmiş vurğudur. “Qarışqa təq-vimi ilə nə qədər yol getdiyini xatırlamasa da, arzuları onu günəşə tərəf aparırdı”. Tə-ranənin bu hekayəsində genetik faktor, ulu babaların qəhrəmanlığının yada salın-ması kiçik bir qarışqa üçün də qurtuluş ola, azadlıq hissini coşdura bilir: “Elə bil uzaq keçmişdən qulağına ulu babasının səsi toxundu. O, sadəcə eşitdiklərini təkr-arladır: “Təslim olma!” Məhz bu hekayənin təsiri altında fərqiyyə varırsan ki, müəllif “pessimist” adlandırıla biləcək qədər rea-listdir. Maraqlı süjet qurma texnikası var. Qurduğu süjetdə seçdiyi qəfil “döngə”lərlə oxucunu çaşıdır. Bilir.

Təranənin hekayələrində sosial mühi-

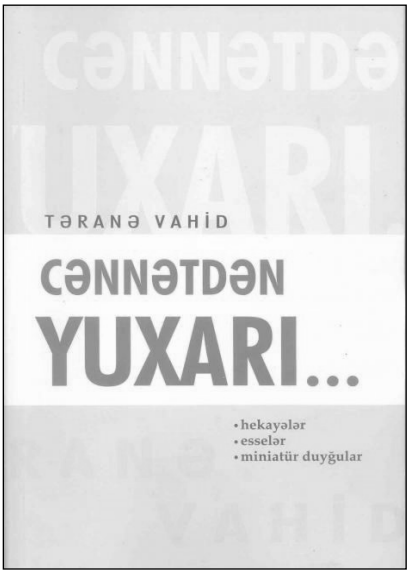
“qumları sıgallayanda qum dənələrinin ne-cə qıdıldığını, uğunub gətdiklərini öz gözləri ilə görür”, yazda qıdılqılan qumla-rın payızda necə üşüdüyunü hiss edir. Amma adamların cəmiyyətində yaddır, tənhadır. Buna görə də intihar edir... “İnti-har” hekayəsinin qəhrəmanından fərqli olaraq onu bu yoldan döndərən tapılmır.

Təranənin hekayələrində qabartdığı sosial problemlər arasında işsizlik, maddi sıxıntı, çarəsizlik və s. də var. Lakin, yuxa-rıda da qeyd etdiyim kimi, bu hekayələrdə hər bir problem öz adı ilə deyil, mahiyyəti ilə qabardılır. Məsələn, “Qırmızı quyu” he-kayəsinin “Tanrı hardan bilsin ki, ruzi oğ-ruları çoxalıb”, - düşünən qəhrəmanın için-də olduğu və içində yaranan quyular - eh-tiyac quyuları dolğunluqla təsvir edilir. Hə-yat yoldaşına kömək etmək istəyən qəhrə-manın halı “Səlimə qurama tikə-tikə bir sürü ehtiyaclarını ipə-sapa düzdürdü” şək-lində ifadəyə gətirilir. “Hər şeyin bazar qiyməti ilə ölçüldüyü bir vaxtda vicdan və humanizmdən dəm vurmaq dənizdə boğul-an adamın “sudan zövq alıram” deməsinə bənzəyir” - həqiqəti ironik bir şəkildə ifadə edilir. Pəncərəsini sildi-yi evin 11-ci mərtə-bəsindən yıxılıb həlak olan başqa bir qəh-rəmanın ölümü də sosial mahiyyət daşıyır və maraqlıdır ki, burada da naturalist bir təsvir müşahidə edilmir. Hətta son məqam - ölüm anı (sözlə) təsvirə gətirilmir. Əvə-zində son düşüncə olan “Ey yerin göyün sahibi, niyə bəndələrini tərk etməsən, on-suz da, aşağılarda heç kim heç kimin sə-sini eşitmir, bəs yuxarıya nə olub, xətt iş-ləmir” sualına “Tanrı susurdu” cavabı gəlir... Yərə az qalmış kəkələnen son sözlər isə “Eşidirsiz, dünya bazarlarında bir barel neftin qiyməti...” kimi televiziyların bar-bar bağrıdığı sözlər olur... Və bu, yerə çırpılmanın ağırli effektini daha faciəvi, daha ironik və daha dəhşətli edir. Əlbəttə ki, da-şdığı həqiqət yükü səbəbindən. Özü də sona qədər deyilməyən bir həqiqət!

Torpaq itirmiş insanlar Təranənin bir çox hekayəsinin qəhrəmanlarıdır. Lakin bu əsərlərin heç birində ağır soyumayıb, adıləşməyib, hələ də təzədir. Məsələn, “Tapılmayan torpaq” hekayəsində qaçqın-ların faciələrində öldükleri canlandırılır. La-kin faciəyə baxın ki, “qaçarkən” götürdük-ləri “bir parça” torpaq belə tapılmır ki, son anda ölənini açıq qalan gözlərinə tökül-sün... Qərinin (!) ölüm anı, Yusif kişinin onun başı üstündə “yıxılmamaq üçün diz-lərini qucaqlayaraq oturması” torpaq itir-

miş o insanların faciəsinin ifadəsidir. Qə-ribin “gözləri açıq” gördüyü yuxu isə öz məzmunu ilə çox böyük mətləbləri açır: yuxuda anasının əlindən tutub yol gedən Qəri görür ki, “birdən yolları qurtardı... Uçurumun ucunda dayandılar. Anası dö-nüb gəldikləri yola baxdı. Gəldikləri yolun torpağı bir ucdan axıb gedirdi”... “Ayaq altdan axıb gedən torpaq” mövcud proble-min mahiyyətinin, çıxılmazlığın təsvirinə hesablanıb. Uçurum çarəsizliyin simvolu-dur. “Başsız kölgələr” elin, obanın dər-dən, xəcalətdən başını itirmiş kişiləri sim-volizə edir. Və “Bu başsız kölgələr Qəribin ürəyini kötüyünəcən yandırır”... Çünki o da, müəllif də bu adamların “torpaqları ki-mi talelərini də itirmiş” insanlar olduğunu dərk edir. Ən ağırli mahiyyət, əslində, məhz bundan ibarətdir. İtirilənin təkə tor-paq deyil, həm də talelərdir...

Təranə bu cür hekayələrində yadda-qalan uğurlu “səhnələr” yarada, maraqlı detallar verə bilir. Məsələn, “Müharibə, nə-nəm və itən vaxt” hekayəsində qaçmağa çalışdıqları anda səliqəli-sahmanlı nənə-nin ölmüş ərinin şəkli qarşısında dayana-raq sanki həmişəki kimi “a kişi, gedim-getməyin” - deyə soruşmuş kimi dodaq-

larının altında nəse danışması (əslində, bu, dua da ola bilərdi, şikayət də, amma müəllifin bu mənalandırması çox maraqlıdır) böyük bir ağrının canlı obrazını yara-dır. Yaxud eyni hekayədə “Ədil kişi gəlmə-di” - deyərək evini tərk etmək istəməyən ağsaqqalın arxasınca üç-dörd dəfə gedil-məsi, “Maşın kənddən qaçdıqca maşında-kıların ürəyi kəndə qaçırdı” təsviri, şəhid oğlu kənddə dəfn edilən Nənəş arvadın birdən-birə aylaraq oğlunun qəbrinin kənd-də qaldığı həqiqətini dərk etməsi və ha-valanması, onun özünü maşından atma-maq üçün əlinin-qolunun bağlanması, nə-vənin nənəsinə verdiyi “az qalıb” təsəlli-si... Bütün bunlar təsvir edilən hadisənin mahiyyətini, ağrısını, faciəviliyini dəqiq ifadə edən detallardır. Ədil kişinin sanki uzaqdan eşidilən səsi və “Maşın qaranlıq-da yolunu azdı, biz hamılıqla vətənimizi itirdik” etirafı isə bu hadisənin ən ağırli ye-kununu “vurur”. Heyf ki, torpaq itkisindən danışan hekayələrdə bəzən publisistik ahəng gözəl təsvirlərə qarışaraq Təranəyə mane olur, ahəngə yad çalarlar qatır, təsir effektini azaltmış olur. Məsələn: “Çaşqın köç” tablosu... Yaxşı ki, yaddaşıımız hələ üstümdədir”... sonluğunu kimi...

Bununla belə, o hekayələrdə yaradılan obrazlar - “93-ün qışı”nda oğlu qışda şəhid olaraq qar altında qalıb deyə qaçqın qaldı-ğı yataqxana otağında çayı isti saxlayaraq bütün qışı blokun ağzında keçirən Həvva arvad, hər gün dəmir yolu vağzalına gələ-rək Ağdama gedən qatırı gözləyən qarı, “ayaqlarını Qarabağda tapan kimi başını da o torpağa basdırıb dirilmək” ümidində olan qazi... Təranənin müxtəlif hekayələri-nə səpələnmiş “torpaq itirən insan”ların uğurlu, yaddaqalan obrazlarıdır.

Sonda əminliklə demək istərdim ki, nəsrimiz bu imza ilə artıq bir çox dəyərli nümunələr qazanıb və ümid edirəm ki, bundan sonra da qazanacaq.